

Sibirya Türk Masallarında Hayvanla Evlenme

*Human Being With Marriage Animals
in the Siberian Turkish Tales*

İbrahim DİLEK*

ÖZET

Masal bütün Türk dünyasında sözlü edebiyat türleri içinde en yaygın olanlardan biridir. Masallar hakkında yapılan tasnif çalışmalarında hayvan masalları müstakil bir başlık altında değerlendirilmiştir. Kahramanlarının insanların yanında hayvanların da olduğu masallar içinde insanla hayvan arasındaki ilişki -çok sık olmamakla birlikte- evlenmeyle sonuçlanabilmektedir. Bu yazıda Sibirya Türk masallarında hayvanla evlenme konusu işlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Masal, insan, evlenme, hayvan, evcil, yabani

ABSTRACT

Tale is one of the most common oral literature kinds at Turkic world. Animal tales considered separately inside the classification works on tales. We rarely see that relationship between human being and animals has ended with marriage in animal tales. This article examines the subject of marriage in Siberia-Turk tales.

KEY WORDS

Folktale, human being, marriage, animal, pet, wild.

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Giriş

Sibirya Türklerinde masal, halk edebiyatı türleri içinde destanlarla birlikte en zengin türlerden biridir. Masal karşılığı olarak Tuvalar *tool*, Altaylar *çörçök*, Hakaslar *çon numah*, Şorlar *mbak*, Sahalar ise *ostuoruy* kelimelerini kullanırlar. Kahramanları bazen hayvanlar bazen de hayvan-insan olan, ders vermenin ön planda tutulduğu, kıssadan hisse çıkarılan, kısa ve nesir şeklindeki halk anlatmaları şeklinde tarif edebileceğimiz hayvan masalları insanoğlu ile yaşıttır.¹ Bütün dünya masallarında olduğu gibi Sibirya-Türk masallarında da hayvanların önemli bir yeri vardır. Bazı masalarda olaylar tamamıyla hayvanlar arasında geçer. Hayvan dünyasının alegorik tarzda işlendiği bu masalarda hayvanlar masalın asıl kahramanıdır. Bazılarında ise masal kahramanı hayvanlar insanların yanında yer alır. Bu tip masalarda insan ve hayvan dünyası birbirinin içine girer. Hatta bu iki dünyanın iç içe girmesi bazen masaldaki hayvanın insanla evlenmesiyle de sonuçlanabilir. Eberhard ve Boratav'ın birlikte hazırladıkları *Typen Türkischen Volksmärchen* adlı eserde mevcut 378 masal tipinin 83-109 numaraları arasında yer alan 27 tip “*Tabiatüstü bir ruh veya hayvanla evlenme*” bahsine ayrılmıştır.² Bu 27 tip arasında 89, 91, 94, 95, 97, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107 ve 108 numaralar hariç diğerlerinde hayvanla evlenme görülür. Bunlar arasında 87 numarada yarı insan yarı hayvan tipi vardır. Kalan tiplerde ise 83, 84, 85, 86 ve 109 numaralarında kayıtlı olan masalarda insanla evlenen hayvanlar dişi, 88, 90, 92, 93, 98, 99, 101 numaralarında kayıtlı olan masal tiplerinde de insanla evlenen hayvanlar erkektir. İnsanla evlenen dişi hayvanlar; *güvercin* (83, 84), *tavuk* (85), *kurbağa* (86) ve *geyik* (109) tir. İnsanla evlenen erkek hayvanlar ise; *yılan* (90), *maymun* (92), *güvercin* (93), *at* (98), *kurt* (99) ve *kurbağa* (101) dır. Dolayısıyla Eberhard-Boratav kataloğunda 378 tipin arasında yalnızca 12’si hayvanla evlenmeyle ilgili tiplerdir. Bu sayı katalogda yer alan toplam tip sayısının yaklaşık %2.6’sına tekabül etmektedir.

Hayvanla evlenme masalarda genel olarak şu şekilde tasnif edilebilir*:

¹ (Alptekin 2005: 11)

² (Eberhard- Boratav 1953)

* Masalarda görülen evlenmenin bir diğer türü olan hayvanla hayvanın evlenmesi bu yazının konusu dışında bırakılmıştır. Altay masalarından *Saınskan* (Saksağan) masalı bu tip masalların güzel bir örneğidir. Adı geçen masalın metni için bk. İbrahim Dilek, *Altay Masalları*, Ankara 2007, s. 337-338.

A. Bir hayvanla doğrudan evlenme**A1. Evcil hayvanla evlenme**

A1a. Evcil dişi hayvanla evlenme

A1b. Evcil erkek hayvanla evlenme

A2. Yabani hayvanla evlenme

A2a. Yabani dişi hayvanla evlenme

A2b. Yabani erkek hayvanla evlenme

A3. Diğer hayvanlarla evlenme (Kurbağa, balık...)**B. Hayvan kılığına girmiş insanla evlenme****B1. Hayvan kılığına girmiş kızla evlenme**

B1a. Evcil hayvan kılığına girmiş kızla evlenme

B1b. Yabani hayvan kılığına girmiş kızla evlenme

B2. Hayvan kılığına girmiş erkekle evlenme

B2a. Evcil hayvan kılığına girmiş erkekle evlenme

B2b. Yabani hayvan kılığına girmiş erkekle evlenme

C. Hayvanla evlenmenin olay akışındaki yeri

- 1) Olay akışının hayvanla evlenmeyle birlikte başladığı masallar
- 2) Olay akışının hayvanla evlenmeyle neticlendiği masallar

D. Sebep ve sonuçları bakımından hayvanla evlenme

Hayvanla evlenmenin sebepleri;

1. Kaçırılma yoluyla evlenme
2. Kabul yoluyla evlenme
3. Tehdit yoluyla evlenme
4. Ödüllendirme yoluyla evlenme

Hayvanla evlenmenin sonuçları;

1. Zenginlik ya da unvan sahibi olma
2. Mutlu bir hayata kavuşma
3. Çocuk sahibi olma

İncelediğimiz Sibirya-Türk masallarında yukarıdaki tasnifin içinde yer alan sekiz alt başlığın beşine (A3, A2b, B1b, B2a, B2b) dair dokuz örnek metin bulabildik. Bu masallar ve özellikleri şu şekildedir:

Bir hayvanla doğrudan evlenme Tuva masallarından *Adıg Oglu Iygılak Kara Möge* "Aydın Oğlu Iygılak Kara Möge" (A2b)) masalında görülür. Masalın özeti şu şekildedir: "Bir zengin'in yanında hizmetçi olarak çalışan Şivişkin Kaday adlı

*kadın akşamleyin su almaya gittiğinde bir ayı onu kaçırıp inine kapatarak kadını kendisine eş yapar.*³ *Kadın ayıdan hamile kalıp bir erkek çocuk doğurur. Çocuk, çok hızlı büyür. Birinci günde bir yaşındayım, ikinci günde iki yaşındayım... der. Çocuk ve annesi ayının onları kapattığı mağaradan kaçarlar. Ayı peşlerine düşse de, çocuk ayıyı döverek kaçıtır. Ana oğul birçok macera yaşadıkdan sonra mutlu bir hayata kavuşurlar.*"⁴

Masalın Özellikleri:

- 1- Masal, olay akışı açısından hayvanla evlenmeye başlar.
- 2- Masalda görülen evlenmenin sebebi kaçırılmadır.
- 3- Evlenmenin sonucunda çocuk doğar.
- 4- Çocuğun büyümesinde olağanüstülükler görülür.
- 5- Doğan çocuk kendisini hayvandan çok insan olarak görür.
- 6- Çocuk ayıdan daha güçlü olur.
- 7- Çocuk bir ayı olan babasını kabullenmez ve babasını cezalandırır.

Bir hayvanla doğrudan evlenme üç Saha masalında görülür. Bu masallardan biri *Exe Uola Miiske-Mexeele "Ayının Çocuğu Miiske Mexeele"* (A2b) adını

³ Ayıyla evlenmeyle ilgili olarak anlatılan iki Saha efsanesi için bk. Muvaffak Duranlı, "Saha Türklerinde Ayı Kültü", *Sibirsche Studien*, Sommer 2006, Göttingen-İstanbul, s. 112-113. Ayrıca Anadolu masalları içinde ayının bir kıza evlenip çocuk sahibi olmasını anlatan bir masal olan "Çiftçi ile Ayı" adlı masal için bk. Ali Berat Alptekin, *Hayvan Masalları*, Ankara, 2005, s. 218-221. Ayrıca Roux'un bildirdiğine göre Orta Asya ve Sibiry'a'nın büyük bir kısmında ayı ile kadın arasında cinsel ilişki olabileceğine, hatta bunun belli sıklıkta olduğuna hâlâ inanılmaktadır. Bu olasılığı kabul eden kavimler insan ile hayvan arasındaki fizyolojik benzerliği kanıtlama çabasında dırlar. Bu tür benzerlikler olduğu kesindir. P.N. Boratav da bu tür benzerlikler nedeniyle Anadolu'da kurt gibi çok önemli başka hayvanların mitlerinin tersine ayı mitinin kaybolmadığını söyler. Sibiry'a'da sık sık ayının insana benzediği söylenir. Bk. Jean-Paul Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, İstanbul, 2000, s. 292.

⁴ (Samdan 1994: 226-248)

* "Sarı İyt" adlı Altay masalı ve Tuva masallarından "Adıg Oğlu İyğılak Kara Möge" masallarıyla benzerlikler gösterir. Saha ve Tuva masalında evlenen hayvan ayı, Altay masalında ise köpektir. Masalın Altay ve Saha versiyonlarında erkek kahramanların kılık değiştirmesini ve bu yolla olağanüstü güçlere sahip olmasını sağlayan, onlara hayvan görünümü veren ve istenildiği zaman kahramanın bunu çıkarabildiği derileridir. Bunun yanında her iki masalda da, erkek kahramanın sırrı eşinin ihmali neticesinde bir şekilde ifşa olur. Sır ifşa olunca, erkek kahraman eşini terk eder. Fakat sonuçta kız kocasını bulur, barışıp tekrar birlikte yaşamaya başlarlar. Ayıyla evlenme neticesinde doğan çocuk bir diğer Saha masalı olan *Ayının Çocuğu Miiske Mexeele ve Tuva masallarından Adıg Oğlu İyğılak Kara Möge* masalında da görülmektedir. *Ayının Çocuğu Miiske Mexeele(Saha)* ve *Adıg Oğlu İyğılak Kara Möge* (Tuva) masallarında doğan çocuk bazı insanüstü vasıflara rağmen kendisini insan olarak kabul edip insanların arasında yaşamayı tercih ederken *Ehe Xarax Cellik Süürük(Saha)* masalında ayı ve kadının evlenmesi neticesinde doğan çocuk kendisinin ormana ait olduğunu söyler.

taşımaktadır. Masal şöyledir: “Eskiden yaşlı bir çiftçi varmış. Bir gün komşusundan un ödünç almak için evinden çıkar. Evine geldiğinde aldığı unu nereye bıraktığını unuttur ve bulması için kızını dışarıya gönderir. Kızı evden çıkıp sağa sola bakınırken bir ayı kızı izlemeye başlar. Ayı, kızı tutup kendisine eş olarak alır. Bir çocukları olur. Çocuk aynaya benzer. Çabucak büyüyen çocuk babası gibi avlanmaya başlar. Çocuk bir gün annesine: “Anne dışarıya çık. Benim üzerine binip gözlerini yum” der. Anne çocuğuna baban gelip bizi öldürür der. Çocuk anneciğim sen korkma kaçalım der. Birlikte hızla kaçarken babaları da peşlerine düşer. Çocuk annesini kalın bir çam ağacının üzerine oturtup babasını karşılar. Baba oğul kavga ederler kaoganın neticesinde baba ölür. Çocuk annesine babasının öldüğünü söyler. Tekrar yola düşerler. Bir yaşlı kadının evine annesini bırakan çocuk etraftaki ülkeleri dolaşmaya başlar. Beyaz Çarın ülkesine gider. Halk ondan korkup Beyaz Çara onu şikâyet ederler. Beyaz Çar, çocuğu çağırıp konuşur ve ona Miiske Mexelee diye isim verir.

Miiske Mixeele yaptıklarıyla Beyaz Çarın gözüne girer. Beyaz Çar büyük kızını Miiske Mexeleeye verir. Sevinç ve büyük coşkuyla bir düğün yaparlar. Artık birlikte yaşamaya başlarlar. Miiske Mexelee gece yatarken ayı derisini çıkartır gümüş elbiseli yakışıklı birisi olur. Sabahları ise ayı derisini tekrar üzerine geçirir. Bir gün sabah hanımı ayı elbisesini çam ağaçlarının reçinesinin içine atar. Miske Mexelee onun kendisinden habersiz böyle bir şey yapmasına çok kızar. Evlerini terk edip kendi yurduna döner. Kız bu duruma çok üzülür yollara düşüp onun yurdunu aramaya başlar. Akrabalarıyla karşılaşır ve en sonunda akrabalarının da yol göstermesiyle kaldığı evi bulur. İçeri girdiğinde Miske Mexeele'nin ninesiyile karşılaşır. Ondan Miiske Mexeeleyi sorar. Ebesi üç gün sonra geleceğini söyler. Kendi aralarında konuşmaya başlarlar. Kız, pek çok güzel yemek yapar. Üç gün sonra Miiske Mexelee evin kapısını çaldığında ninesi kızı saklar. Yemekleri yemeye başlayan Miiske Mexelee ninesine ben bu yemekleri daha önce Beyaz Çar'ın yurdunda yemiştin der. Ninesi onun böyle söylemesinin üzerine kızı sakladığı yerden çıkartır. Eşini karşısında gören Miiske Mexelee çok sevinir. Birlikte hazırlıklarını yaptıktan sonra Beyaz Çarın yurduna geri dönerler. Beyaz Çar onlara tekrar büyük bir düğün yapar. Krallık elbisesini Miiske Mexelee'ye giydiren tacını da başına takar. Artık Miiske Mexelee Çar olup bugüne kadar yaşar.⁵

Masalın Özellikleri:

1. Masal, olay akışı açısından hayvanla evlenmeyle başlar.
2. Masalda görülen evlenmenin sebebi kaçırılmadır.
3. Evlenmenin sonucunda çocuk doğar.

⁵ (Ergis 1994: 141-144)

4. Doğan çocuk ayıya benzer
5. Çocuk kendisini hayvandan çok insan olarak görür ve ayı olan babasını reddeder.
6. Sonucu bakımından masal zenginlik ve unvan almayla sonuçlanır.

Bir hayvanla doğrudan evlenmenin görüldüğü Saha Türklerine ait diğer masal ise *Exe Xarax Cellik Süürük* (A2b) adlı masaldır. Masal şöyledir: “*Bir yaşlı kadının dokuz tane kızı varmış. Kızlarından bir tanesi komşularının kızlarıyla oynuyormuş. Kızlar hep birlikte yabani meyve toplamak için ormana gitmişler. Yaşlı kadının kızı arkadaşlarını kaybetmiş. Onları arayayım derken bir ayıyla karşılaşmış, ayıdan çok korkmuş. Ayı onu alıp yerin altındaki evine götürmüş.*

Kız ayıyla konuşmaktan korkmamış.

Ayı kıza “Benimle evlenir misin?” diye sormuş.

Kız ayının bu teklifini kabul etmiş. Birlikte uyumuşlar. Kız hamile kalmış her bir ay bir günde geçmiş. 10 gün sonra ayı ile kızın bir çocuğu dünyaya gelmiş. Babası çocuğa “Ehe Xarax Cellik Süürük” diye isim vermiş. Çocuk her günde bir yıllık büyümüş. Annesiyle konuşmaya başlamış. Ona nereden geldiğini babasıyla nasıl evlendiklerini sormuş. Babası evden çıkıp gittiği bir gün annesiyle birlikte annesinin doğup büyüdüğü yerleri bulmak için yola çıkmışlar. Aramışlar taramışlar ve annesinin yurdunu bulmuşlar. Doğup büyüdüğü evi gören kadın içeri girip oturmuş. Yaşlı kadın kızını ve onun çocuğunu karşısında görünce ne söyleyeceğini bilememiş. Anne ve çocuğa baka kalmış.

Çocuk annesine dönmüş, gözlerinden yaşlar gelerek “Artık senin yurdunu buldum. Sen burada doğup büyüdüğün yerlerde kal. Ben ise ormanın çocuğuyum, benim daimi yerim orası” deyip gözden kaybolmuş.⁶

Masalın Özellikleri:

1. Masal, olay akışı açısından hayvanla evlenmeyle başlar.
2. Hayvanla evlenmenin sebebi kabul yoluyladır.
3. Hayvanla evlenmenin neticesinde kalınan hamilelik süresince çocuğun büyümesi sırasında olağanüstülükler görülür.
4. Çocuk kendisini hayvan dünyasından kabul eder.
5. Masal, çocuğun hayvan dünyasına dönmesiyle sonuçlanır.

⁶ (Ergis 1994: 139-141)

Saha masallarından *Sahıl Kütüöt* "Tilki Damat" (A2b) masalı da hayvanla doğrudan evlenmenin görüldüğü bir masaldır. Masal şöyledir: "Tilki oğlan, günün birinde bir kızı ve üç oğlu olan sanatkâr bir ihtiyarla karşılaşır. Karşılaştığı kızla tanışıp, insan gibi konuşur. İnsana dönüşerek evlenip damat olur. Tilkinin tavşan avcılığı çok iyidir. Sanatkâr ihtiyar över de över.

- Sen çok fazla avlanan avcı birisiymişsin, der.
- Evet, tavşanlarımı çok iyi buluyorum, der tilki.

Tilki damat bir gün bütün kızakların kayışlarını ve eski deri elbiselerin hepsini kemirip yerken küçük oğul görür.

- Evimizin bütün iplerini, deri elbiselerimizin tamamını kemiriyor, diye ev halkının hepsine anlatır.

Bunun üzerine tilki damat:

- Ben değil. Onu benden öç almak isteyen tavşan yemiş, diye söyler.
Fakat oğul tilki gibi söylemez:
- Bunu sen kemirmişsin, bu senin işin, senin dişlerinin izi diye damat tilkinin üzerine gider.

İncinen tilki daha sonra insan kılığında damat olmaktan vazgeçerek kaçıp gider."⁷

Masalın Özellikleri:

1. Masal, olay akışı açısından hayvanla evlenmeyle başlar.
2. Kılık değiştiren hayvan erkek tilkidir.
3. Evlenmenin sebebi kabul yoluyladır.
4. İnsana dönüşen tilki, insan dünyasına uyum sağlayamaz.
5. Masal tilkinin hayvanlar dünyasına dönmesiyle sonuçlanır.

Doğrudan hayvanla evlenmenin görüldüğü masallardan biri de *Sümelü Tülgünek* "Kurnaz Tilkiçik" (A2b) adlı Altay masalıdır. Özeti şu şekildedir: "Kurtlar bir ihtiyarın ineklerini yerler. İhtiyar, kurnaz bir tilkinin kendisine yardım etmesiyle kurtları öldürüp intikamını alır. Bu yardımından dolayı ihtiyar adam tilkiyle kızlarından birini evlendirmek ister. Büyük kızı kabul etmez, fakat küçük kız tilkiyle evlenmeyi kabul eder."⁸

Masalın Özellikleri:

1. Olay akışı açısından masal hayvanla evlenmeyle sonuçlanır.

⁷ (Ergis 1994: 48)

⁸ (Baskakov 1965)

2. Kılık değiştiren hayvan tilkidir.
3. Hayvanla evlenme kabul yoluyla olur.

Hakas masalları içinde Katanov'un derleyip adsız olarak kaydettiği masalın özeti ise (B1b) şöyledir: *"Abla ve erkek kardeş birlikte yaşarlar. Kardeşi ablasının gitme dediği yere gider. Orada ak sarayda yaşayan çok güzel bir kız görüp onunla evlenmek ister. Hanın kız kardeşi olan bu kızla evlenmek isteyen delikanlı, kızın elinden birkaç lokma yiyince bir boz kurda dönüşür. Daha sonra kendisi bu kızla evlenmek isteyen, fakat kurda dönüşen otuz delikanlının oluşturduğu kurt sürüsüne katılıp onları öldürür. Han, kız kardeşini döverek kurda dönüştürür. Kurda dönüşen kız, dağda kurt-delikanlıyla karşılaşır. İki kurt evlenirler. Dokuz yavruları olur..."*⁹

Masalın Özellikleri:

1. Olay akışı açısından masal hayvanla evlenmeyle sonuçlanır.
2. Kılık değiştirenler genç erkek ve genç kızdır.
3. Kurda dönüşen genç çift hayvan olarak yaşamaya devam ederler. Masalda kılık değiştiren çift tekrar insana dönüşmez, kurt olarak kalır.
4. Masal, kurt çiftinin dokuz yavru sahibi olmasıyla neticelenir.

Yine Katanov'un derlediği masallardan birinde (B1b) *"Üç adam ava çıkar. Adamlardan birisi yolunu kaybeder. Yılanların hanıyla karşılaşır. Yılanların hanı adamdan kurbağaların hanını öldürmesini ister. Adam kurbağaların hanını öldürür. Yılanların hanı, adamı evine götürür. Adam yılanlar hanından orada bulunan zayıf köpek yavrusunu ister. Adam köpekle birlikte yatar. Uyanınca yanında köpeğin değil, çok güzel bir kızın olduğunu görür. İkisi evlenir. Üç çocukları olur. Gittikçe zengin olurlar..."*¹⁰

Masalın Özellikleri:

1. Olay akışı açısından masal hayvanla evlenmeyle sonuçlanır.
2. Kılık değiştiren bir köpektir.
3. Sonucu bakımından masal çocuk sahibi olma, zenginlik ve unvan almayla sonuçlanır.

Bu masalın bir versiyonu Drenkova tarafından şorlar arasından derlenip kayda geçirilmiş olan *Cañıs Ool* "Yalnız Delikanlı" masalıdır. Masalda *"üç kiři*

⁹ (Katanov 2000: 273-278)

¹⁰ (Katanov 2000: 326-329)

ava çıkar. Bunlardan birisi su iyесinin yanına gider. O su iyесinin kendisine teklif ettiği değerli hiçbir şeyi almaz. Bir ihtiyarın kendisine verdiği akıl üzerine su iyесinin kötü görünüşlü köpeğini alır. Bu köpeği alıp giden delikanlı üçüncü gün uyandığında ateşin önünde çok güzel bir kız görür. Köpek güzel bir kıza, evi ise her tarafı altın ve gümüşle süslü bir saraya dönüşmüştür...”¹¹

Masalın Özellikleri:

1. Hayvanla evlenme ödüllendirme sonucunda gerçekleşir.
2. Evlenen genç kız köpek kılığına girmiştir.
3. Sonucu bakımından masal çocuk sahibi olma, zenginlik ve unvan almayla sonuçlanır.

İnsan kılığına girmiş hayvanla evlenme *Sarı İyt “Sarı Köpek”* (B2b) adlı Altay masalında görülür. Bu masalda “*Oduna giden ihtiyara sarı bir köpek musallat olur. Sarı köpek ihtiyarı kızlarından birini ona vereceği sözünü alınca serbest bırakır. İhtiyarın küçük kıızı sarı köpekle evlenmeye razı olur. Sarı köpek kıza aslında bir insan olduğunu söyler. Kızın ablaları sarı köpeğe köpek görünümünü veren derisini ateşe atarlar. Buna kızan sarı köpek her şeyi yumurtaya dönüştürüp göğe çıkar. Eşi de peşinden göğe çıkar. Onlar gökyüzünde huzurlu yaşarlar.*”¹²

Masalın Özellikleri:

1. Olay açısı bakımından masal hayvanla evlenmeyle başlar.
2. Evlenme tehdit yoluyla gerçekleşir.
3. Sonucu bakımından masal evli çiftin göğe çıkmasıyla sonuçlanır.

¹¹ Masalın Şor metni için bk. N.P. Dırenkova, *Şorskiy Folklor*, Moskva-Leningrad, 1940, s. 236-252. Ayrıca masal hakkında Türkiye’de yapılmış bir çalışma için bk. Mehmet Aça, “Tıva Masal Dünyasından Bir Örnek. Adıg Oglu Iygılak-kara Möge”, *Prof. Dr. Saim Sakaođlu’na Armađan*, Kömen Yayınları, Konya-Haarlem, 2006, 365-369. Masalın Hakas ve Şor versiyonlarında görülen köpeğin güzel bir kıza dönüşmesi Altay destanlarından *Ösküs-Uul* destanında da mevcuttur. (Destan metni için bk. *Altay Baatırlar*, C. X, Gorno-Altaysk, 1980, s. 10-88.) Bu destanda su altı iyesi olan Talay Kađan’ın emrini yerine getiren Ösküs-Uul adındaki delikanlı yaptıklarının karşılığı olarak kağandan yedi kat ketene sarılı köpek cesedini ister. Bu cesedi alıp giden delikanlı uyur. Uyandığında kendisini bir sarayda bulur, köpek cesedi de güzel bir kıza dönüşmüştür. Sibiry Türklerinin masal ve destancılık gelenekleri arasında masal ve destan türlerinin hem adlandırma da hem de muhtevalarında birbirinden tam ayrılmadığı görülmektedir. Katanov’un derleyip atsız olarak kaydettiği masal metni, Şorlar arasında “Cañus Oool” adıyla masal olarak anlatılırken, metin Altay Türk destancılık geleneğinde destan olarak “Ösküs-Uul” adıyla mevcuttur. Sibiry Türklerinin masal, destan ve efsane türleri arasındaki *türlerin tam olarak ayrılmazlığına* bir örnek olarak bk. Mehmet Aça, “Tıva Destan ve Masallarının Araştırılmasında Tür Sorunu”, *Milli Folklor*, S. 72, Kış 2006, s. 85-94.

¹² (Kokışev 1961)

Altay masallarından Celven (B2a) adlı masalda ise; *“Delikanlı kendini öldürmek isteyenlerin elinden onlara geyik derisi vererek kurtulur. Kedi kılığına girip bir eve girer. Girdiği evin sahibi kızla evlenir. Bir çocukları olur.”*¹³

Masalın Özellikleri:

1. Olay akışı bakımından masal hayvanla evlenmeyle sonuçlanır.
2. Masal çocuk sahibi olmayla sonuçlanır.

Moğolistan’da yaşayan Altay Tuvalarının masalları içinde *“Kurbağacık”, “Luzut Han’ın Kızı”* ve *“Deniz İyesi veya Bir Köpek, Kedi ve Balık ile Genç Adam”* masalları A3 grubuna dahildir. *“Kurbağacık”* masalının özeti şu şekildedir: *“Bir ihtiyar adamın ve kadının çocukları yoktur, bir gün ihtiyar adam bir kurbağacık bulur ve onu evlat edinir. Kurbağacık yaşlı adama ve hanımına bakar ve zamanı gelince evlenmek için Han’ın küçük kızını ister, han çeşitli sınavlar yaptıktan sonra kurbağacık, hanın küçük kızı ile evlenir. Kurbağacık kötü düşmanları yener ve mutlu hayat sürer.”*¹⁴

Masalın Özellikleri:

1. Olay akışı bakımından masal hayvanla evlenmeyle sonuçlanır.
2. Sonucu bakımından masal mutlu bir hayata kavuşma, zenginlik ve unvan almayla sonuçlanır.

“Deniz İyesi veya Bir Köpek, Kedi ve Balık ile Genç Adam” masalının özeti ise şöyledir: *“Bir ihtiyar adamın ve hanımının genç bir çocuğu olur, yaşlı adam çocuğuna altın vererek pazara alışverişe gönderir ve çocuğu sırasıyla bir balık, bir kedi ve bir köpek satın alır. Annesi ve babası buna çok sinirlenir ve evden kovar. Çocuk, balığı denize atar ve bu balık Deniz Han’ın küçük kızı olur, çocuk bu kızla evlenir, ancak kötü han kızı kaçıtır. Çocuk, kızı köpek ve kedi yardımı ile özgürlüğüne kavuşturur ve tekrar mutlu hayat sürer.”*¹⁵

Masalın Özellikleri:

1. Olay akışı bakımından hayvanla evlenme masaldaki iki olay arasındaki geçiş yerindedir.
2. Evlenmenin nedeni iyiliktir.

¹³ (Kandarakovoy - Çumakayeva 1998)

¹⁴ (Taube 1994 :196-202)

¹⁵ (Taube 1994: 210-216)

3. Sonucu bakımından masal, özgür ve mutlu bir hayata kavuşmayla sonuçlanır.
4. Evlenilen genç kız aslında balıktır.

Balığın genç kıza dönüşme motifi Altay Tuvalarının “Luzut Han’ın Kızı” adlı masalda da görülür. Masalın özeti şu şekildedir. “Fakir bir çocuğun yedi keçisi vardır ve çocuk bir keçisini altın balıkla değiştirir, bu altın balık daha sonra genç kıza dönüşür ve çocuğun hanımı olur. Ancak başka güçlü bir han, çocuğun hanımını görür ve elinden alarak evlenir. Çocuk sonunda hanımının yardımı ile hanı yener ve mutlu hayat sürer.”¹⁶

Masalın Özellikleri:

1. Olay akışı bakımından masal hayvanla evlenmeyle başlar.
2. Evlenmenin nedeni ticarettir.
3. Sonucu bakımından masal mutlu bir hayata kavuşmayla sonuçlanır.
4. Evlenilen genç kız aslında altın bir balıktır.

Sonuç

Yapılan incelemede doğrudan bir hayvanla evlenmede ayı, tilki ve kurbağanın dışında bir hayvan görülmemiştir. Bunlar da erkektir. Evlenmeler neticesinde genellikle çocuk veya çocuklar da doğar. Doğan çocuklar hayvanların özelliklerini taşımazlar. Hatta Adıg Oglu Iygılak Kara Möge masalında olduğu gibi doğan çocuk babasını reddeder. Bu masal dışında hayvanla insanın evlenmesi neticesinde doğan çocuğun masalın olay akışına etki ettiği başka bir masal tespit edilememiştir. Hayvanla evlenme neticesinde genellikle zengin, hür ve mutlu bir hayata kavuşulur.

Kılık değiştirme iki türlü görülür. İlki; bir hayvanın doğrudan insan kılığına girmesi şeklinde, ikincisi ise insanın önce hayvan, sonra tekrar insana dönüşmesi şeklinde olabilmektedir. Sonuçta gerçekleşen evlilik, çiftlerin her ikisinin de hayatına insan olarak devam etmesiyle sonuçlanır. Bunun tek istisnası Katanov’un adsız olarak kaydettiği Hakas masalıdır ki, bu masalda kurda dönüşen çiftler hayatlarına kurt olarak devam ederler. ©

¹⁶ (Taube 1994: 224-227)

KAYNAKLAR

- Aça, Mehmet, (2006), "Tıva Destan ve Masallarının Araştırılmasında Tür Sorunu", *Milli Folklor*, Sayı 72.
- Alptekin, Ali Berat, (2005), *Hayvan Masalları*, Ankara.
- Altay Baatırlar*, (1980), C. X, Gorno-Altaysk.
- Baskakov, N.A., (1965), *Dialekt Çerneviñ Tatar*, Moskova.
- _____, N.A., (1972), *Dialekt Kumandintsev*, Moskova.
- Dırenkova, N.P., (1940), *Şorskiy Folklor*, Moskva-Leningrad.
- Ergis, G. U, (1994), *Saxa Ostuoruyalara*, Cokuuskay (Yakutsk).
- Kandarakova A.M. - Ayılçinovna M.T., (1993), *Altay Çörçöktör*, Gorno-Altaysk.
- Kandarakovoy E.P. - Çumakayeva M.Ç., (1998), *Altayskiy Folklor*, Gorno-Altaysk.
- Katanov, N. F., *Bilimsel Eserlerinden Seçmeler/Hakas Folkloru ve Etnografyası Metinleri*, (2000), Türksoy Yay., Ankara.
- Kokışev, L.V., , (1954), *Altay Albatınıñ Çörçöktöri*, Gorno-Altaysk.
- _____, L.V., (1961), *Altay Çörçöktör*, Gorno-Altaysk.
- Plehanova, E., (?), *Altay Çörçöktör*, Gorno-Altaysk.
- Roux, Jean-Paul, (2000) *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, İstanbul,
- Samdan, Z.B., (1994), *Tuvinskie Narodne Skazki*, Novosibirsk.
- Taube, Erika (1994), *Skazki i Predeniye Altayskih Tuwintsev*, Moskva.
- Tıdıkov, A., (1994), *Bayat Çörçöktör*, Gorno-Altaysk.
- Tyuhtenov, T. S., (1966), *Altay Albatınıñ Çörçöktöri*, Gorno-Altaysk.
- Ulağışev, N.U., (1986), *Er-Samır*, Gorno-Altaysk.
- Pertev Naili Boratav -Volfram Eberhard, (1953), *Typen Türkischen Volksmärshen* Wiesbaden.
- Yalatov, N.K., (1993), *Çañkar Tuulardıñ Çörçöktöri*, Gorno-Altaysk.